

UOT 372.881.111.1

Sahilə Əli qızı Quliyeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
<https://orcid.org/0009-0001-9949-4199>

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ BƏDİİ ƏDƏBİYYATDAN İSTİFADƏNİN ROLU

Сахилия Али гызы Гулиева
докторант по программе доктора философии
Нахчыванский Институт Учителей

РОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Sahil Ali Guliyeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Nakhchivan Institute of Teachers

THE ROLE OF USING FICTION IN ENGLISH CLASSES

Xülasə. Dil öyrənmələrdə şifahi nitq bacarıqları mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması və informasiya savadının məmınənilməsi nəticəsində inkişaf edir. Oxu elə bir bacarıqdır ki, informasiyanı qəbul etdikcə ona ehtiyac daha da artır. İngilis dilində orijinal bədii ədəbiyyat oxumaq şifahi nitqin formalaşmasına kömək edir, lüğəti zənginləşdirir, öyrənilən dilin ölkəsinin mədəniyyətini və ədəbiyyatını tanıdır, analitik düşüncəni inkişaf etdirir, mənəvi və estetik dəyərləri olan dünyanın bir hissəsi olmağa kömək edir.

Xarici dillərin tədrisində bədii ədəbiyyatın müxtəlif mədəniyyətlərin xüsusiyyətlərini başa düşməyi öyrətdiyi, şəxsiyyətin və tənqidi təfəkkürün inkişafına kömək etdiyi, həmçinin ünsiyyət və dil bacarıqlarının təkmilləşdirilməsində əhəmiyyətli olduğu hər zaman vurğulanır.

Xarici dilin tədrisi üçün bədii mətnlərin seçilməsi çoxmərhləli prosesdir və bu məsələ bu seçimlə məşğul olan mütəxəssislərin və müəllimlərin hansı meyarlarla qiymətləndirməsindən asılıdır. Bədii mətnlərin seçimi müxtəlif meyarlar əsasında və müxtəlif məqsədlər üçün edilə bilər.

Açar sözlər: *bədii ədəbiyyat, bədii mətn, şifahi nitq bacarıqları, kommunikativ səriştə*

Резюме. Навыки устной речи у изучающих язык развиваются в результате формирования культуры чтения и усвоения информационной грамотности. Чтение – это такой навык, потребность в котором возрастает по мере того, как мы усваиваем информацию. Чтение оригинальной художественной литературы на английском языке способствует формированию устной речи, обогащает словарный запас, знакомит с культурой и литературой страны изучаемого языка, развивает аналитическое мышление, помогает стать частью мира с духовными и эстетическими ценностями. При обучении иностранным языкам всегда подчеркивается, что художественная литература учит понимать особенности разных культур, помогает развивать личность и критическое мышление, играет важную роль в улучшении коммуникативных и языковых навыков.

Отбор художественных текстов для обучения иностранному языку – процесс многоэтапный, и этот вопрос зависит от критериев, которыми пользуются специалисты и педагоги, занимающиеся данным отбором. Отбор художественных текстов может производиться по разным критериям и для разных целей.

Ключевые слова: *художественная литература, художественный текст, навыки устной речи, коммуникативная компетенция*

Summary. Oral speech skills in language learners develop as a result of formation of reading culture and satisfaction of information literacy. Reading is such a skill that the need for it increases as we absorb information. Reading original fiction in English helps to form oral speech, enriches the vocabulary, gets to

know the culture and literature of the country of the language being studied, develops analytical thinking, helps to become a part of the world with spiritual and aesthetic values.

In the teaching of foreign languages, it is always emphasized that fiction teaches to understand the characteristics of different cultures, helps to develop personality and critical thinking, and is important in improving communication and language skills.

The selection of literary texts for teaching a foreign language is a multi-stage process, and this issue depends on the criteria used by specialists and teachers engaged in this selection. The selection of literary texts can be made based on different criteria and for different purposes.

Key words: *fiction, literary text, oral speech skills, communicative competence*

İngilis dili dərslərində daha çox oxumağı öyrətmək üçün istifadə olunan bədii ədəbiyyat fraqmentlərinin tətbiqi aktuallığını itirməyən bir haldır. Dil öyrəncilərində şifahi nitq bacarıqları mütaliə mədəniyyətinin formalaşdırılması və informasiya savadının məmınənilməsi nəticəsində inkişaf edir. Oxu elə bir bacarıqdır ki, informasiyanı qəbul etdikcə ehtiyac azalmağ əvəzinə daha da artır. İngilis dilində orijinal bədii ədəbiyyat oxumağ şifahi nitqin formalaşmasına kömək edir, lüğəti zənginləşdirir, informasiya mənbələrindən biridir və xarici dilin öyrənilməsinə töhfə verən nitq fəaliyyətinin aparıcı növü hesab olunur. Bədii ədəbiyyatın dili nitq mədəniyyətinin inkişafına kömək edir, öyrənilən dil haqqında bilikləri zənginləşdirir, xarici dil (1986) də yazılı və şifahi nitq bacarıqlarını əldə etməyə imkan verir [3, s. 96].

Şifahi nitq, nitq fəaliyyətinin məhsuldar növlərindən biridir ki, onun vasitəsilə şifahi ünsiyyət həyata keçirilir və fərdin buna kommunikatativ ehtiyacı yarandıqda baş verir. Danışığ, insan fəaliyyətinin hər hansı digər növü kimi, həmişə məqsədyönlüdür və bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir, bunlardan başlıcası: insan həyatında ünsiyyət funksiyasının həyata keçirilməsidir. İstər fəaliyyət, istərsə də məhsul kimi nitqin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, bu da bir aparıcı vasitə kimi nitq fəaliyyətinin bu növünün düzgün öyrədilməsinə kömək etməlidir.

Ünsiyyət həm şifahi, həm də yazılı şəkildə həyata keçirilir. Şifahi məlumat mübadiləsi üçün natiq nitq fəaliyyətinin növləri olan danışığ və dinləmə ünsiyyət vasitələrini mənimsəməlidir [2, s.24]. Yazılı ünsiyyət forması – oxu və yazı bacarıqlarını əhatə edir.

Şifahi nitq ünsiyyət problemlərini həll etmək üçün öz fikirlərini ifadə etməkdir. Bu fəaliyyət insanlarla daimi qarşılıqlı əlaqəni əks etdirdiyindən ünsiyyətdən kənar qeyri-mümkündür [5, s. 7-8].

Şifahi nitqin təsnifatı didaktik və metodik potensiala əsaslanan tələblər üzərində qurulur. Belə ki:

– şifahi nitq həmişə motivasiya olunur: insan, bir qayda olaraq, bir növ daxili motivə malik olduğu üçün danışır. İngilis dilində şifahi nitqin tədrisi metodologiyasında kommunikatativ motivasiya aparıcı amildir;

– şifahi nitq həmişə məqsədyönlü olur, çünki natiq həmişə danışdığı hansısa məqsədi güdür;

– nitq həmişə danışanların ətrafdakı reallığa münasibətinin ifadə edən fəal prosesdir;

– şifahi nitq insan fəaliyyətinin bütün digər növlərində mövcuddur;

– şifahi nitq natiqin şəxsiyyəti ilə sıx bağlıdır, çünki onun nitqi vasitəsilə insan cəmiyyətində öz həyat mövqeyini ifadə edir;

– şifahi nitq həmişə situasiya xarakteri daşıyır, hər bir söhbət üçün fraza nümunələrini əvvəlcədən düşünmək mümkün deyil;

– şifahi nitqin normalarının cəmiyyət tərəfindən təyin edilən müəyyən tempi var [6, s.162].

Ali məktəblərdə xarici dilin tədrisinin əsas məqsədi nitq fəaliyyətinin bütün növləri üzrə bacarıqların inkişaf etdirilməsi, yəni xarici dilin kommunikatativ səriştəsinin formalaşdırılmasıdır. Şifahi nitqə münasibətdə bu o deməkdir ki, kommunikatativ səriştə paralingvistik (mimika, jestlər) və praksemika (hərəkətlər, duruşlar) ilə birlikdə şifahi ünsiyyət vasitələrinə xidmət edir. Bu öyrənmə məqsədinə nail olmaq üçün zəruri metod kommunikatativ yanaşmadır, çünki şifahi ünsiyyət olmadan danışmağı öyrətmək mümkün deyil [5, s. 8].

Xarici dilin kommunikatativ səriştəsinin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən ali məktəbdə xarici dilin tədrisində bədii mətnlərdən istifadə etməkdir. Tələbələrin maarifləndirilməsi və maraqlarının dəstəklənməsi ideyası təlim prosesinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş əsas-

lardan biridir. İngilis dili dərslərində bədii mətnlərdən istifadə şagirdlərin nitq səriştələrinin inkişafına kömək edir. Oxu və nitqin bir-biri ilə əlaqəli tədrisi məktəblilərdə tənqidi və yaradıcı təfəkkürün ən effektiv formalaşdırılması üsuldur. İngilis dili dərslərində bədii mətnlərdən istifadə dil vasitələri ehtiyatını genişləndirir və bu ehtiyatlardan monoloqlarda və dialoqlarda istifadə etmək bacarığı yaradır.

Hazırda ingilis dilinin tədrisi zamanı daha çox dərslük müəllifləri tərəfindən yazılmış didaktik materiallardan istifadə olunur, bədii mətnlər təlim prosesinə intensiv olaraq daxil edilmir. Eyni zamanda, bu gün ingilis dili dərslərində bədii mətnlə işləmək üçün çoxlu tədqiqatlar və metodik vəsait də yoxdur. Lakin unutmamaq olmur ki, xarici dil bilikləri bu dildə oxunan mətnlərin keyfiyyət və kəmiyyətindən asılıdır. Mütaliə şifahi və yazılı formada xarici dil ünsiyyət bacarıqlarının mənimsənilməsinə kömək edir.

Xarici dillərin tədrisində bədii ədəbiyyatın müxtəlif mədəniyyətlərin xüsusiyyətlərini başa düşməyi öyrətdiyini, şəxsiyyətin və tənqidi təfəkkürün inkişafına kömək etdiyini, həmçinin ünsiyyət və dil bacarıqlarının təkmilləşdirilməsində əhəmiyyətli olduğunu yerli və xarici tədqiqatçılar da xüsusi vurğulayırlar. A. Kovalenko isə hesab edir ki, bədii mətnlər tələbələri başqa bir insanın nöqtəyi-nəzərindən xəyali vəziyyətləri nəzərdən keçirməyə təşviq etdikləri üçün onların yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişafına da kömək edir [4, s.20-24].

Xarici dilin tədrisində konkret xarici dil müəllimlərinin təcrübəsində bədii mətnlərdən və ya nəzəri cəhətdən orijinal ədəbi əsərlərdən istifadənin əsaslarının təhlili ilk növbədə mövcud tədqiqatların diqqət mərkəzindədir. Eyni zamanda, ədəbi mətnlərdən istifadənin bugünkü təcrübəsi ilə keçmiş pedaqoji təcrübənin fərqləri haqqında rəsmi məlumat yoxdur. Bu arada ölkəmizdə xarici dilin tədrisinə orijinal ədəbi əsərlərin cəlb edilməsinin uzun tarixi vardır, bəlkə də, bütün keçmiş tələbələr belə təlim təcrübələrini məmnuniyyətlə xatırlayır.

İngilis dilinin tədrisinin müasir tarixində tədqiqatçılar iki dövrü ayırırlar: soyuq müharibə (1947-1991) və müstəqillik dövrü (indiki zaman). Soyuq Müharibə dövründə ingilis dilinin tədrisi əsasən məktəb dərsləri ilə məhdudlaşdı. Uşaqlar orta məktəbdə 10 və ya 11 yaşlarından

ingilis dilini öyrənməyə başlayırdılar. Dərslərin məzmununa ciddi nəzarət edilirdi və tədris materialları hədəf dilin mühitindən uzaq, dil daşıyıcılarının spesifik dil xüsusiyyətlərində və orijinal ingilis dilində kifayət qədər təcrübəsi olmayan sovet müəllifləri tərəfindən redaktə olunurdu. Həmin dövrdə ingilis dili müəllimləri tez-tez Cerom K. Cerom, Cek London, O. Henri, Ernest Hemingvey, Somerset Moem, Jon Galsvörsi və b. yazıçıların əsərlərindən istifadə edirdilər. Tədris prosesində qrammatik qaydaları əzbərləməyə, təkrar və tərcüməyə diqqət yetirirdilər. Nəticə etibarilə dərslərdə orijinal əsərlər istifadə olunsada, ingilis dili ölü bir dil kimi öyrənilirdi: öyrənilərdən qrammatik qaydaları yadda saxlamaq tələb edirdi, lakin ingilis dilində kommunikativ səriştələri formalaşdırılmırdı. N. Qalskova qeyd edir ki, gələcəyin müəllimləri də köhnə sənət əsərlərinin klassik hesab edilmələri üçün zamanın sınağına tab gətirmələri inancı mövcud idi [1, s.56].

Müstəqillik dövründə vəziyyət nəzərəcar-pacaq dərəcədə dəyişdi. İngilis dilində tədris materiallarının çatışmazlığını əvəz edən, bəzən də məzmunu tələbələri çaşqınlığa sürükləyən, müxtəlif keyfiyyətdə çoxlu dərsləklər və material axını baş verdi. Hazırda ingilis dili ölkəmizin orta məktəblərində kurikulumun mühüm hissəsi kimi, universitetlərdə isə Balonya sisteminə uyğun tədris olunur. Universitetlərdə, məsələn, humanitar və sosial-iqtisadi elmlər fakültələrinə qəbul, xarici dildə daha geniş miqyasda sərbəst ünsiyyət üçün xarici dil bilikləri tez-tez tələb olunur.

Məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi, bir qayda olaraq, 1-ci sinifdən başlayır və kurikulumda əsasən kommunikativ səriştənin və dildən şəxsiyyətlərərsası və mədəniyyətlərərsası qarşılıqlı əlaqədə istifadə bacarıqlarının formalaşmasına yönəlmişdir. İngilis dili müəlliminin də artıq cəmiyyətdəki mövqeyi, sosial-demoqrafik statusu dəyişmişdir.

Xarici dilin tədrisi üçün bədii mətnlərin seçilməsi çoxmərhləli prosesdir və bu, qəti şəkildə bu seçimlə məşğul olan mütəxəssislərin və müəllimlərin hansı meyarlarla qiymətləndirməsindən asılıdır. Bədii mətnlərin seçimi müxtəlif meyarlar əsasında və müxtəlif məqsədlər üçün edilə bilər. Buna görə də müəllimlərdən hansı mətnlərdən istifadə etdiklərini soruşmazdan əv-

vəl ümumən ədəbiyyatla necə əlaqəli olduğunu, müəyyən funksional xüsusiyyətlərə malik olmaqla müəyyən dərəcədə müəllim və tələbələrin ehtiyaclarına uyğun olmasını bilmək çox vacibdir. Mühüm seçim meyarlarına mətnin leksik mürəkkəbliyinin tələbələrin dil hazırlığı səviyyəsinə uyğunluğu, həm də bu mətnlə oxucu arasında effektiv qarşılıqlı əlaqə bağlı təmin etmək imkanı aid ola bilər. Tədris prosesində orijinal bədii mətndən istifadənin əsas meyarı tələbələrdə bədi əsərin məzmununa, hadisələrə, aktyorlara, reallıqlara, gündəlik həyata, eləcə də xalqların mənəvi həyatın hadisələrinə, tarixlərinə və mədəniyyətlərinə maraq oyatmaq bacarmasıdır. Təbii ki, ədəbi faktları bilmədən sözün tam mənasında mədəniyyətlərarası ünsiyyətin yaradılması çətin ola bilər.

Universitetlərdə istifadə olunan ingilis dili dərslərində Böyük Britaniya və ABŞ-ın müasir ədəbiyyatını, müxtəlif mədəni məlumatlar ehtiva edən mətnlər yer alır. Öyrəncilərə oxumaq üçün tövsiyə olunan kitabların siyahısı təqdim edilir. Hazırda ölkəmizin bir çox universitetləri ingilis dilinin tədrisi prosesində aşağıdakı bədii əsərlərə üstünlük verirlər: Den Braunun “Rəqəmsal qala”, “Da Vinçi kodu”, Linda Peycin “Anni”, Sofi Kinsellanın “Manhettəndə alış-veriş düşkünü” və Sidney Şeldonun “Əgər sabah açılarsa” əsərləridir (Dan Brown “The Da

Vinci Code”; Linda Page “Annie” Sophie Kinsella “Shopaholic in Manhattan”; Sidney Sheldon “If tomorrow comes”). Bütün bu bədii mətnlər 20-21-ci əsrlərdə yazılmışdır, ona görə də əminliklə demək olar ki, heç olmasa ən azından bu gün universitetlərdə bəzi müəllimlər ingilis dilinin tədrisi üçün müasir mətnlərdən istifadə edirlər.

Sonda vurğulamaq istərdik ki, hazırda İngilis dili təkcə məktəblərdə deyil, həm də kollec, lisey və universitetlərdə vacib fənn kimi tədris olunur. Tələbələrin ingilis dilində sərbəst ünsiyyət üçün kifayət qədər bacarığa yiyələnmələri üçün xarici dili daha geniş kontekstdə öyrənmək üçün bədii mətnlərin tədris proqramına daxil edilməsi zəruridir. Bunu edərkən bu mətnlərin seçiminə və müxtəlif ədəbi əsərlərdən parçalara, onlarla işləmək üsuluna və vasitələrə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Problemin aktuallığı. Dil öyrənmə zamanı təlim prosesində müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Onların sırasında bədii ədəbiyyatdan faydalanma aktuallığı ilə seçilir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə ingilis dili dərslərində bədii ədəbiyyat nümunələrindən istifadə diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorant və dissertantlar üçün maraqlı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Гальскова, Н. Д., Н. И. Гез. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – Москва: Академия. 2007
2. Елухина, Н. В. Подготовка учебного текста для аудирования / Н. В. Елухина.
3. Калафато Р. Художественная литература в обучении английскому языку в России. // Вопросы образования, 2018. № 2. – с. 91-116.
4. Коваленко, О. Я. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформацій іншомовної освіти. // Іноземні мови в навчальних закладах, 2003 № 2, с. 20-24.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению.– М.: Просвещение, 1991. 7-8 с.
6. Филатов В.М. (ред.). Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе. Часть 1// Учебное пособие для студентов педагогических колледжей. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 416 с.
7. Brumfit C., Carter R. Literature and Language Teaching. Hong Kong: Oxford University. 1986
8. Carter R. Literature and Language Teaching 1986-2006: A Review // International Journal of Applied Linguistics. Vol. 17. No 1. P. 3-13. DOI:10.1111/j.1473-4192.2007.00130.x 2007

E-mail: quliyevasahila2017@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok., dos. R.A. Salahov,*
ped.ü.fəls.dok. F.Ə. Rzayeva

Redaksiyaya daxil olub: 04.05.2023